

บทบาทของห้องสมุดกับการพัฒนาชนบท Role of library for rural development

ธมลวรรณ ขุนไพฑิต (Thamonwan Khunphaichit)*

แม้ว่ามนุษย์จะเป็นสัตว์โลกที่ประเสริฐกว่าสัตว์อื่นๆ เพราะมีความคิดและความรู้ความสามารถที่จะสร้างความเจริญ ความสะดวกสบายต่างๆ ให้แก่ตนเอง แต่โดยสัญชาตญาณมนุษย์ไม่อาจอยู่โดดเดี่ยวตามลำพังได้เนื่องจากในทางจิตวิทยาและสังคมวิทยานั้นมนุษย์มีแนวโน้มที่จะอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม เพราะหากอยู่คนเดียวตามลำพังจะรู้สึกไม่มีความมั่นคง ไม่อาจต่อสู้กับภัยธรรมชาติ ภัยจากสัตว์อื่นๆ และภัยจากมนุษย์ด้วยกันเอง จึงต้องรวมกันเป็นหมู่เป็นกลุ่มในลักษณะต่างๆ ซึ่งกลุ่มคนที่มารวมกัน อาศัยอยู่ในอาณาบริเวณใดบริเวณหนึ่ง โดยที่คนในกลุ่มนั้นมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน มีลักษณะหลายสิ่งหลายอย่างคล้ายหรือเหมือนกัน กลุ่มคนที่ยังรวมกันนั้นเรียกได้ว่าเป็นสังคม เมื่อพิจารณาถึงสังคมไทยหากแบ่งตามลักษณะความสัมพันธ์ของสมาชิกในสังคมจะแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

1. สังคมเมือง (Urban Society) เป็นสังคมที่มีความหนาแน่นของประชากรมาก อาคารบ้านเรือนหนาแน่น มีความเจริญก้าวหน้า

ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี สิ่งแวดล้อมเป็นสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้นมากกว่าสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ อาชีพมีมากมายหลายอาชีพแต่ส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับอุตสาหกรรม การค้าขายและบริการ สมาชิกมีความเป็นอิสระหรือปัจเจกบุคคลสูง ทำให้ความสัมพันธ์ทางสังคมเป็นแบบตัวใครตัวมัน

2. สังคมชนบท (Rural Society) เป็นสังคมที่อยู่ในเขตชนบท ซึ่งมีความหนาแน่นของประชากรน้อย สมาชิกมีความสัมพันธ์อันดีต่อกัน มีชีวิตความเป็นอยู่คล้ายคลึงกัน ยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณี มีอาชีพเกษตรกรรมหรืออาชีพที่เกี่ยวข้องกับเกษตรกรรม

ในที่นี้ขอกล่าวถึงสังคมชนบท เพราะสังคมชนบทเป็นสังคมที่มีประชากรจำนวนมากที่สุด มีพื้นที่มากที่สุด เป็นสังคมที่มีความสำคัญมากของสังคมไทย แต่สังคมชนบทกลับล้าหลังกว่ายากจนกว่า และไม่มีโอกาสเข้ามามีบทบาทและส่วนร่วมในการพัฒนาประเทศดังเช่นสังคมเมือง ดังนั้นการพัฒนาชนบทจึงมีความสำคัญและจำเป็นต่อชีวิตและความเป็นอยู่ของประชาชนในชนบท

* บรรณารักษ์งานจัดหาและบริการวารสาร สำนักวิทยบริการ มหาวิทยาลัยทักษิณ

ปรัชญา เวสารัชศรี (2546, หน้า 6) ได้ให้ความหมายของการพัฒนาชนบทไว้ว่า การพัฒนาชนบท หมายถึง กระบวนการใดๆ ก็ตามที่กระทำโดยตั้งใจให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเพื่อบรรลุลัทธิประสงค์ ในการปรับปรุงคุณภาพชีวิตของชาวชนบทส่วนใหญ่

ห้องสมุดเป็นหน่วยงานหนึ่งที่มีบทบาทสำคัญยิ่งที่จะช่วยเสริมสร้างและพัฒนาชนบท เพราะห้องสมุด คือ สถานที่ที่จัดตั้งขึ้นเพื่อรวบรวมสรรพวิทยาการต่างๆ ได้แก่ หนังสือ วารสาร เอกสาร สิ่งพิมพ์ต่างๆ รวมทั้งโสตทัศนวัสดุทุกประเภท และสรรพวิทยาการที่ได้รวบรวมไว้นั้นจะมีการให้บริการตามความต้องการของผู้ใช้ ซึ่งห้องสมุดได้แบ่งออกเป็นหลายประเภท ดังนี้

1. ห้องสมุดโรงเรียน (School Library)
 2. ห้องสมุดวิทยาลัยและมหาวิทยาลัย (College and University Library)
 3. ห้องสมุดประชาชน (Public Library)
 4. ห้องสมุดเฉพาะ (Special Library)
 5. หอสมุดแห่งชาติ (National Library)
- ไม่ว่าห้องสมุดจะเป็นห้องสมุดประเภทใดล้วนแต่จัดตั้งขึ้นตามวัตถุประสงค์ที่สำคัญดังต่อไปนี้ (สุกัญญา กุลนิติ, 2549, หน้า 16 – 17.)

1. เพื่อการศึกษา (Education) การศึกษาที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ทำให้ผู้เรียนต้องศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมอยู่เสมอจากทรัพยากรสารสนเทศที่ห้องสมุดจัดหาเข้ามาทั้งในและนอกหลักสูตร เพื่อนำความรู้ที่ไปประกอบวิชาชีพหรือศึกษาให้ละเอียดลึกซึ้งยิ่งขึ้น นอกจากนี้ยังมีส่วนสนับสนุนการศึกษานอกระบบ การศึกษาตามอัธยาศัยและการศึกษาตลอดชีวิตอีกด้วย

2. เพื่อให้ความรู้ข้อมูลข่าวสาร (Information) ห้องสมุดจัดหาทรัพยากรสารสนเทศใหม่ๆ ทันสมัย เพื่อให้ผู้ใช้ติดตามข่าวสารเคลื่อนไหวและเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นทั่วโลก ทำให้ผู้ใช้มีความรู้ใหม่ๆ และทันสมัยเสมอ

3. เพื่อการค้นคว้าวิจัย (Research) การวิจัยเป็นงานหลักงานหนึ่งในสถาบันการศึกษา ทั้งอาจารย์และนักเรียน นักศึกษาต้องผลิตงานวิจัย โครงการหรือโครงการต่างๆ ห้องสมุดจึงต้องจัดหาทรัพยากรสารสนเทศที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย ให้บริการแก่อาจารย์และนักศึกษาเพื่อสนับสนุนให้สถาบันมุ่งสู่ความเป็นเลิศทางด้านวิชาการ

4. เพื่อให้เกิดความจรรโลงใจ (Inspiration) ห้องสมุดช่วยสร้างสรรคความจรรโลงใจให้แก่ผู้ใช้ด้วยทรัพยากรประเภทงานศิลปะ ศาสนา ปรัชญา วรรณคดี การท่องเที่ยว สารคดี บทประพันธ์ต่างๆ ซึ่งผู้อ่านจะรู้สึกซาบซึ้งใจ เล็งเห็นคุณค่าของคุณความดี ชื่นชมในความสำเร็จของผู้อื่น สามารถยกระดับจิตใจและพัฒนาตนเองให้เป็นคนดี มีคุณธรรมยิ่งขึ้น

5. เพื่อนันทนาการหรือการพักผ่อนหย่อนใจ (Recreation) สิ่งพิมพ์ประเภทนวนิยาย เรื่องสั้น หนังสือพิมพ์ วารสาร นิตยสาร สื่อโสตทัศนวัสดุและสื่ออิเล็กทรอนิกส์ การดูหนัง ฟังเพลง ในห้องสมุดนับเป็นการเข้าไปเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจที่ดีของผู้ใช้ห้องสมุด

เนื่องจากห้องสมุดเป็นหน่วยงานที่จัดตั้งขึ้นมาด้วยวัตถุประสงค์ 5 ประการดังกล่าว และสังคมปัจจุบันเป็นสังคมยุคข่าวสาร ยุคสังคมฐานความรู้ ผู้ที่มีข้อมูลหรือข่าวสารมากย่อมได้

เปรียบเทียบ แต่ทุกคนไม่สามารถจัดหาข้อมูลข่าวสารหรือสารสนเทศมาเป็นสมบัติส่วนตัวของตนเองได้ทั้งหมด จึงต้องอาศัยการศึกษาค้นคว้าจากแหล่งวิทยาการที่สมบูรณ์ที่สุด นั่นก็คือ ห้องสมุด ดังนั้นห้องสมุดจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อบุคคล ต่อสังคม สุกัญญา กุลนิติ (2549, หน้า 16) กล่าวถึงความสำคัญของห้องสมุดไว้ดังนี้

1. ก่อให้เกิดการเรียนรู้อย่างไม่มีการสิ้นสุด
2. กระตุ้นให้รักการอ่านและการศึกษาค้นคว้า
3. ก่อให้เกิดการศึกษาอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง
4. เป็นสื่อกลางในกระบวนการเรียนการสอน
5. ตอบสนองความต้องการในการแสวงหาความรู้เฉพาะบุคคล

เหตุผลและความจำเป็นของห้องสมุดต่อการพัฒนาชนบท

ด้วยเหตุที่ห้องสมุดมีความสำคัญต่อบุคคล ต่อสังคม และต่อประเทศชาติ ห้องสมุดทุกประเภทจึงจำเป็นต้องจัดหาสารสนเทศเพื่อให้ผู้ใช้ได้ค้นคว้าหาความรู้ได้อย่างกว้างขวาง รวมทั้งจัดให้มีบริการและกิจกรรมทุกรูปแบบเพื่อให้ผู้ใช้ได้เข้าถึงสารสนเทศในห้องสมุด กิจกรรมและบริการต่างๆ ที่ห้องสมุดจัดขึ้นนอกจากจะจัดให้แก่ผู้ใช้ที่เป็นสมาชิกของห้องสมุดแล้ว ยังครอบคลุมไปถึงประชาชนอื่นๆ ด้วยรวมถึงประชาชนในชนบท ทั้งนี้เพราะหน้าที่ของห้องสมุดประการหนึ่ง คือ ภาระหน้าที่ในการบริการและพัฒนาชุมชน ตลอดจนการพัฒนา

ประเทศ นอกจากนี้ยังมีสาเหตุและความจำเป็นอีกหลายประการที่ห้องสมุดจำเป็นต้องเข้าไปมีบทบาทและมีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบท ซึ่งเหตุผลและความจำเป็นดังกล่าวสามารถพิจารณาเป็นข้อๆ ได้ดังนี้

1. แหล่งสารสนเทศ

1.1 ห้องสมุดยังมีไม่แพร่หลายในชนบท แม้จะมีห้องสมุดอยู่บ้าง แต่ก็มิได้อยู่เพียงเขตเทศบาลและสุขาภิบาล ได้แก่ ห้องสมุดประชาชนจังหวัดและอำเภอ ในระดับหมู่บ้านยังไม่มีห้องสมุดประชาชน มีแต่เพียงที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน ซึ่งเป็นเพียงสถานที่รวบรวมสิ่งพิมพ์เท่าที่จะหาได้

1.2 แหล่งสารสนเทศส่วนใหญ่มีสภาพทรุดโทรม ไม่น่าสนใจ และไม่ค่อยมีประชาชนเข้าไปใช้ เนื่องจากสภาพของที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้านและการขาดสิ่งพิมพ์ที่เหมาะสมกับความสนใจ ความต้องการของประชาชน

2. สื่อสารสนเทศ

2.1 สื่อสารสนเทศมีจำนวนน้อย โดยส่วนใหญ่ได้รับการบริจาคจากประชาชน และได้รับจากหน่วยงานราชการต่างๆ

2.2 สื่อสารสนเทศมีเนื้อหาและข้อมูลข่าวสารไม่ตรงกับความต้องการของประชาชน

2.3 รูปแบบและสีสันทันของสื่อสารสนเทศไม่น่าสนใจ

2.4 สื่อสารสนเทศประเภทโสตทัศนวัสดุ มักจะได้รับการบ้ำงในที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้านบางแห่งที่เป็นสถานที่จัดการเรียนการสอนของศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน

ประจำจังหวัด และมักเป็นเขตชุมชนมากกว่าเขตชนบท

2.5 สังคมชนบทขาดสื่ออิเล็กทรอนิกส์ เนื่องจากความไม่พร้อมของพื้นที่ชนบท

3. ข้อมูลข่าวสารที่จำเป็นต่อการพัฒนาชนบท

3.1 ประชาชนในชนบทต้องการข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการประกอบอาชีพ เช่น การใช้ปุ๋ย การดูแลพืช การดูแลสัตว์ การประกอบอาชีพเสริม เป็นต้น

3.2 ประชาชนในชนบทต้องการความรู้เกี่ยวกับสุขภาพอนามัย การป้องกันรักษาโรค โภชนาการ

3.3 ประชาชนในชนบทต้องการความรู้เกี่ยวกับสิทธิหน้าที่ของตนอันพึงจะมีในฐานะที่เป็นประชาชนคนไทย

4. การให้บริการส่งเสริมการอ่าน

การให้บริการส่งเสริมการอ่านถือเป็นงานสำคัญประการหนึ่งของห้องสมุด เพื่อให้ผู้ใช้สามารถเข้าถึงหนังสือและสื่อต่างๆ ให้มากที่สุด เร็วที่สุด และตรงตามต้องการของผู้อ่านแต่ละคน ความพยายามที่จะให้มีที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน ศูนย์ข้อมูลข่าวสาร แหล่งความรู้หมู่บ้าน หรือรูปแบบอื่นๆ ก็เพื่อให้ประชาชนโดยเฉพาะอย่างยิ่งประชาชนได้ติดตามข่าวสารอย่างต่อเนื่อง และเพื่อคงสภาพการอ่านของคนในชนบทไว้ เป้าประสงค์ที่สำคัญของการส่งเสริมการอ่าน หรือบริการข่าวสารข้อมูลนั้นอยู่ที่การศึกษาต่อเนื่อง หรือการศึกษาตลอดชีวิตของประชาชน

5. ความสามารถในการอ่านของประชาชนในชนบท

5.1 ประชาชนในชนบทขาดโอกาสในการอ่านหนังสือ เพราะไม่มีแหล่งรวบรวมหนังสือเป็นศูนย์กลางไว้ให้ประชาชนได้เข้าใช้บริการ ดังนั้นโอกาสที่จะลิ้มหนังสือจึงมีมาก

5.2 ประชาชนไม่สามารถคงสภาพและความสามารถในการอ่านได้ เนื่องจากหนังสือส่วนใหญ่จะได้รับบริจาค ทำให้หนังสือดังกล่าวมีเนื้อหา ภาษาและรูปแบบไม่เหมาะสมกับความสนใจและความสำคัญในการอ่านของชาวชนบท

6. ความสูญเปล่าทางการศึกษา

การศึกษาในระบบโรงเรียนร่วมจะมีความสูญเปล่าเกิดขึ้นได้ถ้าขาดการศึกษา ค้นคว้าตามธรรมชาติอย่างต่อเนื่อง ผู้จบการศึกษาจะลิ้มหนังสือเมื่อออกจากโรงเรียนถ้าหากไม่มีโอกาสได้อ่านหนังสือเพิ่มเติม

การพัฒนาชนบทของห้องสมุด

ปัจจุบันห้องสมุดนับวันจะเป็นแหล่งข้อมูลข่าวสารที่สำคัญและมีบทบาทต่อสังคมมากขึ้น หน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับห้องสมุด โดยเฉพาะหน่วยงานของการศึกษา ต่างตระหนักถึงภาระหน้าที่และความรับผิดชอบที่จะให้บริการทางวิชาการ ห้องสมุดส่วนใหญ่จึงได้นำบริการ กิจกรรมและสื่อความรู้ไปสู่ชุมชนในรูปแบบของโครงการและกิจกรรมต่างๆ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความรู้พื้นฐาน ความต้องการของชุมชน และสภาพแวดล้อม รวมทั้งความพร้อมของห้องสมุดแต่ละแห่งในด้านวัสดุ ความรู้ งบประมาณ และบุคลากรด้วย

ห้องสมุดของสถานศึกษาต่างตระหนักถึงภาระหน้าที่ในการบริการวิชาการแก่ชุมชน และสังคม จึงได้จัดให้มีโครงการและกิจกรรมทางด้านความรู้ ข้อมูลข่าวสาร เพื่อบริการแก่ประชาชนในชนบท ทั้งนี้เพื่อส่งเสริมการอ่าน และนำความรู้ แนวคิดจากการอ่านไปพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเอง ครอบครัวและชุมชน ตามวัตถุประสงค์ของห้องสมุด ด้วยเหตุนี้จึงมีโครงการและกิจกรรมต่างๆ ที่หลายหน่วยงานดำเนินการเพื่อพัฒนาการอ่านของชุมชน ผู้เขียนขอยกตัวอย่างรายชื่อโครงการและกิจกรรมที่ห้องสมุดสามารถจัดให้แก่ประชาชนทุกกลุ่มในชนบทได้ เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชนบท ในสังคมและในชาติให้กว้างขวางและดียิ่งขึ้น

โครงการ

- โครงการบริจาคหนังสือพิมพ์
- โครงการห้องสมุดเคลื่อนที่
- โครงการบริการการอ่าน
- โครงการพัฒนาที่อ่านหนังสือพิมพ์

ประจำหมู่บ้าน

- โครงการบริการข้อมูลข่าวสารใน

หมู่บ้าน

- โครงการพัฒนาอาชีพเสริมสำหรับชาว

- โครงการตระกร้าความรู้สู่ชนบท

ฯลฯ

กิจกรรม

- ค่ายเยาวชนยอดนักอ่าน
- การบริการส่งเสริมการอ่านสัญจร

ฯลฯ

สรุป

ประเทศไทยเป็นสังคมที่มีผู้รู้หนังสือเป็นจำนวนมาก แต่การรู้หนังสือนี้จะมีประโยชน์หากผู้รู้ไม่ได้รับการพัฒนาหรือการส่งเสริมอยู่ตลอดเวลา รวมทั้งการขาดแหล่งความรู้ที่สมบูรณ์และเหมาะสม โดยเฉพาะในสังคมชนบท เพราะแหล่งความรู้เป็นแหล่งสำคัญที่จะทำให้ประชาชนได้รับข้อมูลข่าวสารที่กว้างขวางและเป็นการยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนคนไทย ดังนั้นจึงเป็นเหตุผลสำคัญและจำเป็นที่ห้องสมุดจะต้องเข้าไปมีบทบาทในการส่งเสริมและพัฒนาชนบทอย่างแท้จริง

เอกสารอ้างอิง

- ปรีชญา เวสารัตน์. (2546). เอกสารการสอนชุดวิชาปัญหาการพัฒนาชนบทไทย. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- สุกัญญา กุลนิติ. (2549). ห้องสมุดและสารนิเทศเพื่อการศึกษาค้นคว้า. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.